

Дијана М. Црњак¹
Универзитет у Бањој Луци,
Филолошки факултет
Катедра за србистику

Биљана М. Савић
Институт за српски језик
Српске академије наука и уметности

ТЕМПОРАЛНИ ГЕНИТИВ У ГОВОРУ СЛАТИНСКОГ КРАЈА КОД БАЊАЛУКЕ (РЕПУБЛИКА СРПСКА)²

Апстракт: У раду су издвојени синтаксичко-семантички модели темпоралног генитива са значењем темпоралне идентификације – временске локализације (симултаност и суцесивност) и темпоралне квантификације, и то темпоралне квантификације у ужем смислу (лонгитудиналност, терминативност и ингресивност) и темпоралне фреквенције (регуларност). Издвојена су типична временска значења с генитивом: значење непосредне темпоралне локализације без представе о протоку времена, уз присуство обиљежја процесуалност (-): усред / почетком / у концу / концем + генитив; значење непосредне темпоралне локализације с представом о протоку времена, уз присуство обиљежја процесуалност (+): преко/ за вријеме + генитив; значење непосредне временске локализације необиљежене у погледу представе о протоку времена, уз присуство обиљежја процесуалност (+/-): код + генитив; значење непосредне временске локализације с обиљежјем актуализације: овај, неки, један, исти, прошли, први, други + генитив; значење неодређене посредне временске локализације с обиљежјем линеарне циркулмлативности: око + генитив; значење одређене посредне времен-

¹ dijana.crnjak@ff.unibl.org

² Овај рад – који је финансирао Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01, склопљеном с Институтом за српски језик САНУ – претходно је објављен на руском језику: Crnjak, D. M. & B. M. Savić (2023) Genitiv vremena u govore slatinskoga kraia okolo Banja-Luki (Republika Serbskaia) [Temporal Genitive in the Speech of the Slatina Region near Banja Luka (Republic of Srpska)]. *Slavic World in the Third Millennium*, 18 (1–2), pp. 87–102. <https://doi.org/10.31168/2412-6446.2023.18.1-2.05>

ске локализације – временска антериорност: прије/уочи/испред + генитив и временска постериорност: послјије/иза + генитив. Значење темпоралне квантификације у ужем смислу реализује се као лонгитудиналност: читав/цијели + генитив, ингресивност: од + генитив и терминативност: до + генитив, док је темпорална фреквенција потврђена у значењу регуларности: сваки + генитив. Корпус је прикупљен приликом теренског истраживања говора слатинског краја, на сјеверозападу Републике Српске. Приликом анализе поредили смо забиљежене аспекте временског односа исказане генитивом са стањем у сродним говорима херцеговачко-крајишког дијалекта.

Кључне ријечи: српски говор слатинског краја, источна скупина сјеверозапад-ног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта, синтакса падежа, временски генитив.

1. У жупском дијелу општине Лакташи, 12 км сјевероисточно од Бањалуке, смјештена су села Ђетојевићи, Јаружани, Кадињани, Горња и Доња Слатина, Мало и Велико Блашко и Шушњари, која, заједно с бањским љечилиштем Слатина, чине предио што га називамо слатински крај. На основу опште класификације (в. Dragičević, 1986:pp.226–228; Dragičević, 2001:pp.86–87), наведена села, насељена већинским српским становништвом, припадају источној скупини сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта. Овај рад заснива се на прикупљеној језичкој грађи из наведених села, чиме настављамо наша досадашња истраживања говора слатинског краја³.

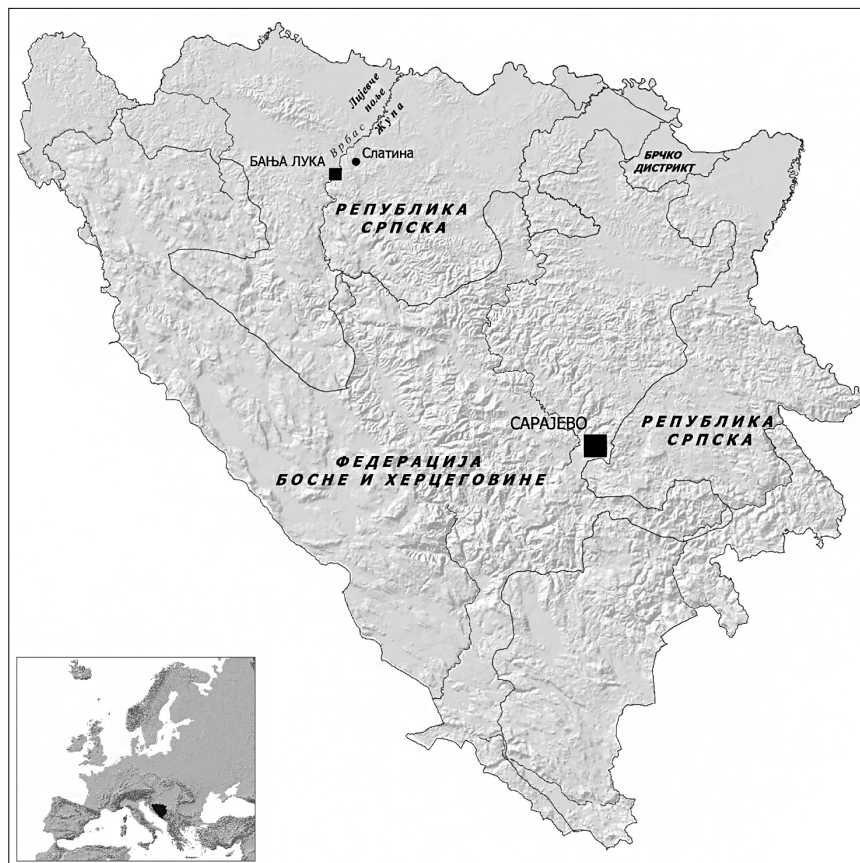
Сагледајући опште прилике у сродним говорима⁴ и анализирану дијалекатску грађу, у раду представљамо синтаксичко-семантичке моделе темпоралног генитива у говору слатинског краја⁵ и додатно прецизирамо његово мјесто у свјетлу херцеговачко-крајишког дијалекта, као јединствене говорне цјелине.

2. Темпоралност, семантичка категорија у чијем је центру граматичка категорија времена, конкретизује се као *темпорална идентификација / временска локализација* (издвајање одсјека на временској оси и смјештање реченичне предикације у односу на тај временски одсјек) и *темпорална квантификација* (одмјеравање реченичне предикације у времену) (Antonić, 2018:pp.301, 326).

³ За референце објављене до 2017. в. библиографију у: Savić, 2017:pp.995–996. Касније су објављени и: Savić, 2022a и Savić, 2022b (наведени радови доступни су на дигиталном репозиторијуму: <https://dais.sanu.ac.rs/>).

⁴ Детаљније о стању у штокавским говорима у домену падежне проблематике в. у: Simić, 2018.

⁵ Грађа је углавном класификована према принципу примјењеном у одјелку *Темпорални (временски) генитив* у: Antoniћ, 2005:pp.158–164.

Слатина на карти Републике Српске, Босна и Херцеговина

2.1. Временска локализација испољава се као *непосредна временска локализација – симултаност* и *посредна временска локализација – суцесивност*.

2.1.1. Непосредна временска локализација – симултаност

Значење непосредне темпоралне локализације без представе о протоку времена (статично поимање времена), уз присуство обиљежја процесуалност (-), изражава се везом *УСПЕД* + генитив (Antonić, 2005:p.154). Овим приједлогом указује се на то да се радња смјешта у средишњи дио временског локализатора, 'уз додатно прагматичко обележје: став изненађења – запрепашћења – негодовања према пропозиционом садржају' (Antonić, 1999:p.138). Именице у генитиву уз овај приједлог у нашој грађи најчешће означавају појмове–периоде (годишња доба), али и друге временске одсјечке: *Гром загрмје на Светога Саву*,

усред зиме, кад му вр^нјеме није – тако каже пјесма; У тој кући је и усред љета студено; Није баш zgodно ка-те усред ноћи пробуде.

С овим значењем потврђена је и веза **ПОЧЕТКОМ** + генитив, с тим да позицију генитива заузима лексема *рат*, која има значење невременског појма, али у оваквим примјерима функционише као временски оријентир (индиректно одмјеравање времена према неком догађају): *само једно може бити, да су те слике побацине почетком Другог^{*} свјетског рата; Он је почетком Другог^{*} свјетског рата утеко одавде.*

У грађи се јављају модели **У КОНАЦ / КОНЦЕМ** + генитив, при чему су у функцији временског локализатора именице којима се именују календарске године или називи мјесеци: *Они су се задржали, у оконча тријез-девете дошли; бресква рана стигива концем маја; Чаројице иду концем једанестог мјесеца.*

Непосредна темпорална локализација с представом о протоку времена (динамично поимање времена), уз присуство обиљежја процесуалности (+) (Antonić, 2005:p.154), у нашој грађи изражава се везама **ПРЕКО / ЗА ВРИЈЕМЕ** + генитив.

Перлативно **ПРЕКО** с генитивом – лексикализовано именицама које именују конвенционалну временску јединицу (*година*), појмовима–периодима који означавају годишња доба (*љето, зима*), доба дана (*дан* ‘обданица’) или период у години везан за неку човјекову активност (*сезона*) – има временско значење ‘током, за вријеме’: *он туде буде преко љета; та земља ст^ни преко зиме да с^н измрзне; туде су били преко сезоне тамбурашки оркестри; Да би човјек би^о здрав преко ц^нјеле год^нне, корисно се окупат на Ђурђевдан рано, прије изласка сунца; обно^н се ходало и то бирало, а преко дана су з^нјавет^нли.⁶*

С приједлогом **ПРЕКО** биљежимо и један примјер са значењем својеврсног прекорачења временске границе: *то пр^нјеђе преко времена* (за ждријебљење – прим. аут.) *и оне стар^нце, жене кажу: ‘Ајде, синко, дај коб^нли соли из вертуна.’*

Падежни модел с највише потврда обиљежја процесуалности (+) у корпусу јесте **ЗА ВРИЈЕМЕ** + генитив. У својству временског лексикализатора забиљежили смо⁷:

- име владајућег народа у одређеном периоду: *за вр^нјеме Турака попови туј били; поп Стеван, он је би^о најглавни^ни овде за вр^нјеме Турака;*
- именицу *рат*: *Трбушни тифус је би^о за вр^нјеме онога рата; један је у Мађарској, Будимпешти, погину за вр^нјеме рата аустријанског;*

⁶ У овај круг лексикализатора уклапа се грађа с романијског платоа, из источне Босне и са Змијања. В. Simić, 2018:pp.113–114; Tanasić, 2013:pp.534–535; Petrović, 1973:p.159.

⁷ Слични примјери забиљежени су и у: Simić, 2018:pp.116–118.

- називе држава и владара који су обиљежили нашу историју: *То је за вр^нјеме још старе Југославије, за вр^нјеме Карађорђевића, Александра*⁸;
- друге временске јединице: *домаћин изађе, кључне онај огранак, неко дрво са сикиром за вр^нјеме св^нјеће; за вр^нјеме зиме ис-Траписта крену, кад запада вел^нки сн^нјег.*

Овај модел неријетко је сведен на везу *ЗА* + генитив:

- уз називе држава, при чему именички појам некад прати одредба: *Ја само памтим што је било за Аустрије и за старе Југославије; Све је то помрло, то је прије сто година, за Краљев^не; Е, па задње чаро^нице, ја мислим, то је прекинуто већ^н за бивше Југославије, прошле, бивше Југославије*⁹;
- уз именицу *рат*: *Та је стара црква, кажу прије песто година да је дошла ту, а да л је дошла, да л није, за некога рата; Славим увече Николдан, како м^н је брат једини погину за онога рата*¹⁰;
- уз именицу *вријеме* у генитиву долази и денотат носиоца власти: *Лончари су дошли за турскога времена из Лике; За данашње власти, наше данашње власти, н^нјесу одале чаро^нице; Била су масла једноч и за ове државе*¹¹;
- уз девербативне и друге именице, с одредбом или без ње: *Поштовање у кући је било за мога памћења, ка-сам ја би^о д^нјете; три пут за свог младога времена би^о сам у чаро^ницама; за оног времена посл^нје дошо Остоја Вас^нћ; тегобу проведо за овога свог живота; у расвитање, за ноћи, да је дошо кући*¹².

У истом значењу забиљежили смо генитив именице *година* с нумеричким обавезним детерминатором: *већ тридесетих година почињу и наши одласци у пољопривредну школу.*

Непосредна временска локализација необиљежена у погледу представе о протоку времена, уз присуство обиљежја процесуалност (+/-) (Antonić, 2005:p.155), у нашој је грађи потврђена примјером генитива девербативне

⁸ Примјере с називима држава налазимо и код источнбосанских Ера, личких јекаваца и у западнбосанским ијекавским говорима. В. Tanasić, 2013:p.534; Dragičević, 1986:p.182; Dešić, 1976:p.283.

⁹ Овакве примјере срећемо и у говорима Лике и западне Босне. В. Dragičević, 1986:p.182; Dešić, 1976:p.283.

¹⁰ Исто је забиљежено у говору Баније и Кордуна. В. Petrović, 1978:p.127.

¹¹ Сличне потврде налазимо на Змијању. В. Petrović, 1973:p.156.

¹² Исто је и на Банији и Кордуни. В. Petrović, 1978:p.127.

именице с приједлогом КОД: *Па научио сам од других старијих момака, на зборов^ама у колу, ко-црква, вјерских зборова и састанака*.¹³

Непосредну временску локализацију с обиљежјем актуализације карактерише употреба генитива с обавезним детерминатором у функцији актуализатора десиктичког типа: анафорских замјеница *овај, тај, онај*, неодређене замјенице *неки*, лексеме *један*, придјева типа *исти, прошли, идући*, редног броја *први, други* и сл. (Antonić, 2005:p.156). Типични лексикализатори генитивне конструкције у нашој грађи јесу именичке лексеме *дан, јутро, година*, именице којима се означавају дани у седмици, годишња доба и сл.: *доће ти она тог дана; Оног јутра ка-ће умр^е јет зовне сву чељад да се алале; Жени сина ове год^ене; Они данас чине једнога петка, а другог^е четвртка или петка сусједно село; једне прил^еке – нема цркве; Истог дана буде пе-шест свадби; владика је прошлога рата заклан у Врбањи; Ја и Милан ишли неке год^ене у Београд*¹⁴.

Временски идентификатор реализације реченичне предикације неријетко је календарска година, понекад без експлицираног локализатора година: *Иљаду деветсто двадесет и друге год^ене, тада кат сам ја имо пет^е година; И онда сам почео са иштијачем прекопават шездесет пете*¹⁵.

У истој функцији долази и датум, сам или уз навођење године: *двајеш-четвртога јуна – то^{је} Вратоломије, крсно име Још^ећа; рођен сум седмога четвртога иљаду девесто седамнесте*¹⁶.

2.1.2. Посредна временска локализација (неодређена и одређена) – сукцесивност значи смјештање реченичне предикације ван граница издвојеног временског одсјека (Antonić, 2018:p.315), при чему реченична предикација цијелим током трајања може претходити локализатору (*антериорност*), долазити после њега (*постериорност*), или је однос сукцесивности неодређен у погледу распореда на временској оси (*неспецификована сукцесивност*).

Неодређена посредна временска локализација с обиљежјем линеарне циркулативности изражава се моделом ОКО + генитив/акузатив (Antonić, 2008:p.167). У грађи уз ову везу, са значењем ‘приближно у вријеме X’, долазе именице којим се именују појмови–празници, потом нумерички квантификатори у акузативу с именицом *сам* у генитиву (која понекад није експлицирана),

¹³ Осим потврда наведених у: Simić, 2018:p.119, изостају слични примјери из других сродних говора.

¹⁴ Слично је и у другим сродним говорима. Уп. Dešić, 1976:p.278; Dragičević, 1986:p.180; Petrović, 1973:p.153; Petrović, 1978:p.126; Simić, 2018:pp.102–105; Tanasić, 2013:p.532.

¹⁵ Уп. Simić, 2018:pp.106–108.

¹⁶ Уп. Simić, 2018:pp.108–109.

али и датуми или друге именице: *Ал највише је посла око Петрова; Вак око Госпоина ткало се; А спремао се око Бож^аћа тако јако; Па око три сата ноћи; Па так око пола седам, седам, у шест насигурно мора бит; Дошо око дваес-трећег децембра; Ео, са-ће, ка'е, око м^ајене биће кише*¹⁷.

Одређена посредна временска локализација у нашој грађи реализована је у значењу временске антериорности (ПРИЈЕ, УОЧИ, ИСПРЕД + генитив) и временске постериорности (ПОСЛИЈЕ, ИЗА + генитив) (Antonić, 2005:p.162).

Падежна конструкција с антериорним приједлогом ПРИЈЕ најчешће је лексикализована именицом *сунце* у генитиву¹⁸, будући да су се у својим казивањима информатори често дотицали народних обичаја, а неки од обичаја из годишњег календара налажу да се одређене радње обаве прије изласка сунца: *Ђурђевдански об^ачај је у старо доба би^о, кат сам ја би^о д^ајете, прије сунца устат и прије отић у р^ајеку, на поток, сви, сва младеж и окупат се на потоку; За Бож^аћ онда увече се зам^ајеси чес^аца, а сутредан се пече прије сунца; Онда се ковртањ носи ће се врше жито, на Мали Бож^аћ, рано; носи се прије, прије, мислим, сунца.*

Период прије изласка сунца понекад се именује лексемама *зора, зор* и *сван*: *прије него што сунце гране треба мет^ат пећ^а... да, да, прије зоре; топ на Ускрс^а да пуца ... ујутро ишло, прије зора; Спасовдан, Вел^аки Ускрс и Бож^аћ – уранах, прије свана служба почиње.*

У улози временског антериорног идентификатора срећемо и именицу *рат*: *та група ко^аи су ишли у тим чаро^ацима, прије рата, кад је то ходало. Посл^аје рата није, прије рата.*

Временски антериорни идентификатор понекад је појам–празник: *Свакоме дјетету, сваком чељадету направи вако мали сирац прије Петрова дана и осуши, да то на Петровдан свако д^ајете има свој сирчић.*

Падежна веза с антериорним ПРИЈЕ, коју прати квантификатор у облику временског акузатива, лексикализована је и именицама *година* или *дан* у генитиву множине, при чему функцију апроксиматора може вршити прилог *једно*: *Марко се осели^о прије једно дванез-година, а Славко је осели^о одамно, морда прије дваест и пет^а година; а точак направљен прије два дана.*

¹⁷ Изузев потврда наведених у: Simić, 2018:pp.147–148, примјери из других територијално блиских говора веома су оскудни. Уп.: Dešić, 1976:p.283; Dragičević, 1986:p.182; Petrović, 1973:p.159; Petrović, 1978:p.128.

¹⁸ У говору романијског платоа ова падежна веза најчешће се лексикализује именицом *рат*, рјеђе временским јединицама *година* и *сат* те лексемама којима се именују појам–празник и период у току дана (Simić, 2018:pp.135–136).

С истим значењем биљежимо и везу типа *НАЗАД ГОДИНУ ДАНА: Дочим сада, назад једно тријез-година, туда, по прилиц^а, дошо један свештеник на нашу парохију; Наза^а двије год^{не} пошо сам лекар^{ма}.*

Темпорална антериорност потврђена је и протокационом везом *ИС-ПРЕД + генитив*, којом се указује на извјесно временско растојање, што је овдје додатно наглашено употребом прилога *негде* у временском значењу: *То је било негде испред^м Часног^к поста, на не-шез-дана. То је могло бит новембар, ту негде. О, испред новембра¹⁹.* С друге стране, везом *ПРЕД + акузатив* означава се да се нешто дешава непосредно пред вријеме означено акузативом, што потврђује општепознат став да је разлика између *ПРЕД ~ ИСПРЕД* у обиљежју проксималност (близина) ~ дисталност (даљина): *звао се пред Бадњи дан Туциндан; Пред^м службу, пред зору, пред расвитање он испали; Пред^м Спасовдан то ј бивало.*

Приједлогом *УОЧИ (уоч, уче, уоче)* исказује се непосредна антериорност према познатом временском одсеку, који је у нашем корпусу појам–празник²⁰: *Једино што е се уоч^а Ђурђева метали ти крстови у жита; Уоч Петрова дана досада палите машале; А уче Видова дана цуре, ја не знам да л је и моја сестра, она најстарија, то рад^{ла}, а рад^{ле} е^а; Уоче Бож^аћа кад^{ло} се, Богу се мол^{ло}.*

Временска постериорност у грађи се углавном изражава генитивом с приједлозима *ПОСЛИЈЕ* и *ИЗА*.

Временски локализатор везе *ПОСЛ(ИЈ)Е + генитив* најчешће је лексема *рат*²¹: *Чаро^ице су биле све до рата, а посл^а је рата нису; после рата нису биле.*

У истој служби биљежимо и друге именице: *Посл^а је службе, ка-се заврши служба, онда се крсти и вјенчава; онда се касније ломи чесн^аца, посл^а је мол^атве; посл^а је обуке ишли смо и на стрелиште; Посл^а је сезоне он иде назад на посо тамо; посл^а је тријес-првог октобра, када се затвара бања, то се све склопи.*

И приједлог *ИЗА* необиљежен је у погледу обиљежја квантификације постериорности (постериорне удаљености од локализатора) (Antonić, 2005:p.157): *Последња су масла била иза рата једноч; То су били око Духова, иза Духова тако, док је још^к зелено жито на њиви²².*

¹⁹ Симић биљежи двије потврде ове конструкције, и то у значењу непосредне антериорности (2018:pp.138–139).

²⁰ Исто је и у другим сродним говорима. Уп. Petrović, 1973:p.159; Simić, 2018:pp.136–137; Tanasić, 2013:p.538.

²¹ Овако је и у говору романијског платоа. В. Simić, 2018:pp.141–142.

²² У говору романијског платоа ова конструкција најчешће је лексикализована именицом *рат* (Simić, 2018:p.143). За друге блиске говоре в.: Petrović, 1973:p.159; Petrović, 1978:p.128; Tanasić, 2013:p.539.

У нашем корпусу приједлог *ИЗА* значи и ‘послије смрти (некога)’: *Мој отац от^ишо у рат, а ја сам осто онда нејак, иза матере осто о-три год^ине, а иза оца осто от седам година²³.*

У грађи смо забиљежили и примјере с приједлогом *НАКОМ*, углавном у говору образованијих информатора. Прва потврда овог приједлога долази с генитивом: *након извјесног времена посл^ије обуке ишли смо и на стрелиште, на гађање бојевом муницијом*; остале потврде су с акузативом којим се изриче мјера времена, при чему је падежна конструкција лексикализована именицама *дан, мјесец* и *ред* (‘дан и ноћ, 24 сата’) у облику генитива множине: *Па су након својих петнаест-двадесет^д дана они кренути одма из Кастела; након два мјесеца треба курузе обрати; Ка-се просуше, након једну два-три реда, онда се носе тамо.*

У истом значењу биљежимо и мање обичну везу *ИЗ* + генитив, праћену и временским прилогом *одма(х)*: *А за то вр^ијеме, ис прољећа, док не буде косидбе, док се не сниму с^ијено, буду по шуми, по крчев^и нама; Али знам, ка-су дошли одма из рата њи двојица, шта су препричавали.*

2.2. Темпорална квантификација

Темпорална квантификација у најширем смислу (одмјеравање реченичне предикације у времену) испољава се као темпорална квантификација у ужем смислу, темпорална фреквенција и брзина (Antonić, 2018:p.326).

2.2.1. Темпорална квантификација у ужем смислу одређена је дужином трајања предикације у времену и испољава се као лонгитудиналност, ингресивност и терминативност.

Лонгитудиналност се у нашој грађи, осим генитивом, изражава и акузативом с обавезним детерминатором, у чијој су функцији квантификатори *читав* и *цијели* (уп. Antonić, 2005:p.158), који прецизирају дужину трајања предикације.

Детерминатор *цијели* спорадично биљежимо у генитиву: *Отац је би^о млађи па^ие он слуша и^ијелога в^ијека*. Много чешће он прати акузативну форму и долази уз именице *љето, зима, дан, ноћ, вече, година* и *пост*: *остави у кући на чивилук и и^ијело љето виси; И тада су туде они били до прољећа, и^ијелу зиму; и^ијели дан сто^ии; Сви су могли ић, само ко^и су могли и^ијелу ноћ одат; Ложи^о се и^ијело вече; није добро спават на Бож^ић, кажу да је мучан човјек и^ијелу год^ину; Ц^ијели пост посна била.*

²³ Петровић наводи примјер: *Остала носећа иза-чојека* (1978:p.128). За исто значење Симић биљежи *НАКОМ* + генитив и *ЗА* + инструментал (Simić, 2018:p.144).

Детерминатор *читав* јавља се само у генитиву – у здравицама, у форми благослова: *Живи и здрави и весели били читавог^x свога в^uјека; Да буде сретан и весело читавог в^uјека.*

У функцији темпоралног детерминатора ингресивног типа – временска аблативност (Antonić, 2005:р.137) биљежимо *Од* + генитив именица које означавају појмове–празнике, календарске године, годишња доба, датуме, сате или дуже временске јединице, какве су *постање, старина, доба* и сл.: *А послужујем Светога Сисоју, он је сад у љет, от Петрова дана јевта дана разлике; Нисам свиро о-четрдесет и шесте, седме; Тај обичај се пратио, мислим, от прољећа; служба је рад^uла у бањи от првог маја; о-дванест сати иду куват пасуљ; Таки обичај от постања; досад је св^uјет вјерово у нешто, у неку причу старинску, од њи^uовије старина; то је један об^uчај народски от пријошњије доба.*

Означавање почетне границе неког временског појма потврђено је и у примјеру с индеклинабилном лексемом *доба* уз приједлог *Од*: *Од нека доба ја ка^uем: Дај прекидај то!*

Терминативност – временска адлативност (Antonić, 2005:р.158) у корпусу се изражава везом *До* + генитив, која је индикатор опште адлативности – ‘ово значење подразумева одмеравање дужине трајања предикације у времену у смислу до када / докле V?’ (Antonić, 2007:р.37). Позицију генитива могу заузети све именице за означавање времена, а у нашој грађи то су:

- појмови–празници: *И та је слама држата по кући, то звало се простирач, све до Малого Бож^uћа; до нашега Светога Јована, кат с^u гођ^u кру уку^uа, онда с оном млад^uцом направи се крст;*
- конвенционалне јединице времена *сат* и *година*, уз прилог *једно* у функцији апроксиматора: *спрема до једно дес^uт сати; кад напасемо краве, онда идемо у коло, тако до три сата; то тако сто^uи док се не сасуши, до друге год^uне²⁴;*
- дио дана: *онда траје игранка до зоре; Бадњи дан смо, н^uјесмо јели ништа изјутра до подне; тако смо до вечере били; мора то остат скроз до мрака; Па, богами, стоји до ноћи; До поноћ^u вак^u буде;*
- девербативна именица *рат*: *до самога рата би^uо је Остоја; он је би^uо до почетка Другог свјетског рата;*

²⁴ Ове временске јединице најфреквентнији су лексички експоненти везе *До* + генитив у говору романијског платоа. В. Simić, 2018:р.159.

- терминативне конструкције лексикализоване кондензатором: *то¹е рад^нло већ вамо до ослобођења; виноградарством се није бавио нико до њиховог доласка; И кад курузи буду загрнути, остану, расту, одметну се до бербе;*
- годишња доба: *И тада су туде они били до прољећа;*
- називи мјесеци: *па су остали до четрдесет и прве године, скроз до октобра мјесеца;*
- периоди у години везани за неку човјекову активност: *до поклада (има) пе-дана мрсни;*
- неке друге именице или временски прилози: *дође до тога времена да се то једном, да се то осјети да треба жена да роди; А ув^нјек је радио, ув^нјек, ув^нјек, до задњог дана; Та два краја, тако да остане жере у њ^нма до сутредан²⁵.*

Биљежимо и необичну потврду везе *ДО* + акузатив умјесто генитива: *Концем једанестог мјесеца, па до половину дванестог²⁶.*

Приједлог *ДО* долази и уз приједлошке изразе с временским значењем: *А бадњак стоји прет кућом до уче Бож^нћа; Христово рођење..., би'о скуп у селу покрај пута, и све до уназад^н пар година¹е то прат^нло²⁷.*

2.2.2. Темпорална фреквенција (одмјеравање реченичне предикације у погледу учесталости појављивања у времену) испољава се као *регуларност* – регуларно понављање и *повременост/оказионалност* – повремено понављање (Antonić, 2018:p.341).

Регуларност, као јављање реченичне предикације више пута у времену и увијек у исто вријеме (Antonić, 2018:p.342), свој номинални израз има у генитиву и акузативу с обавезним детерминатором у форми лексема *сваки*. У таквим конструкцијама круг лексема је ограничен. У генитиву најчешће долазе именице којима се именују дужи временски периоди, изражени лексемама *година* и *недјеља*, рјеђе назив одређеног дана: *Ишл^н смо старој цркви претежно сваке год^нне; Дође сваке недље младе поп и отвори ову стару цркву; Долаз^нјо нам је поп свакога петка па нам је предаво вјеронауку²⁸.* С друге стране, у акузативу долазе именице којима се именују краћи временски периоди, у нашој грађи

²⁵ У другим сродним говорима срећемо оскудне потврде за *ДО* + генитив у временском значењу. Уп.: Dragičević, 1986:p.182; Petrović, 1973:p.157; Petrović, 1978:p.127.

²⁶ Ово је забиљежено и на Змијању: *до то вријеме, до Бадњи дан, до неко доба* (Petrović, 1973:p.167).

²⁷ Сличан примјер в. у: Simić, 2018:p.162.

²⁸ Исто биљеже и: Dragičević, 1986:p.180; Petrović, 1973:p.153.

потврђени лексемама *дан* и *вече*²⁹: *Богу се мол"т сваку вече; Долаз"ла ћи из Добоја сваки други дан*. Изузетно, овај квантификатор долази и у инструменталу: *музика је била сваким даном*.

Потврђене су и везе с двочланим моделом *ОД* + генитив ... *ДО* + генитив, којима се изражава континуалност лимитативног типа. Њима се казује 'да је објекат локализације смештен и у оквирима првог поменутог временског одсечка' (Piper, 2005:p.768): *Постим от Петрова до Светог* Сисоје; И о-тога времена кад је би'о потоп прошло 'је до Христовога рођења пет и по и'вада година; то'е била обавеза од осам па до једанест сати; радови сви су ишли от првог маја до трид"цет и првог октобра*³⁰.

Слично значење имају и везе *ИЗ* + генитив ... *У* + акузатив, којима се изражава прогресивно степеновање уз временско значење (Piper, 2005:p.768): *из год"не у годину ишло је све набоље*³¹.

3. На основу свега изложеног можемо закључити да се у раду забиљежени аспекти временског односа исказани генитивом добрим дијелом ослањају на заједничке особине већине овдје поменутих говора херцеговачко-крајишког дијалекта.

Ипак, потврђене су и конструкције које други истраживачи не биљеже, какве су, нпр., веза *НАЗАД ГОДИНУ ДАНА* (*Дочим сада, назад једно тријез-година, туда, по прилиц", дошо један свештеник на нашу парохију; Наза" двије год"не пошо сам лекар"ма*), мање обична веза *ИЗ* + генитив, праћена временским прилогом *одма(х)* (*А за то вр"јеме, ис прољећа, док не буде косидбе, док се не сними с"јено, буду по шуми, по крчев"нама; Али знам, ка-су дошли одма из рата њи двојица, шта су препричавали*), означавање почетне границе неког временског појма индеклинабилном лексемом *доба* уз приједлог *ОД* (*Од нека доба ја ка'ем: 'Дај прекидај то!'*) итд. Такође, у нашој грађи, за разлику од прилика код других истраживача, приједлог *НАКОН* углавном се јавља у говору образованијих информатора (*након извјесног времена посл"је обуке ишли смо и на стрелиште, на гађање б"јевог муницијом; Па су након својих петнаест-двадесет" дана они кренути одма из Кастела*).

Уз то, још неке појаве које су овдје наведене биљеже се по изузетку у осталим говорима овог дијалекта. Таква је потврда протолокационе везе *ИСПРЕД* + генитив, праћене прилогом *негде* у временском значењу, чиме се указује на

²⁹ Сличан распоред појмова је у говору романијског платоа (Simić, 2018:pp.164–166). У говору источобосанских Ера лексикализатор *дан* је забиљежен и у генитиву (Tanasić, 2013:p.533).

³⁰ За потврде у говору романијског платоа в. Simić, 2018:pp.162–164.

³¹ Симић биљежи примјере с везом *из дана у дан* (Simić, 2018:p.168).

извјесно временско растојање (*То је било негде испред^м Часног^к поста, на пешез-дана. То је могло бит новембар, ту негде. О, испред новембра*) – и Симић је биљежи на Романији, али у значењу непосредне антериорности. Усамљен примјер везе ДО + акузатив (*Концем једанестог мјесеца, на до половину два-нестог*) биљежи и Петровић на Змијању, у чијој је грађи једним примјером потврђена и употреба приједлога *ИЗА* у значењу ‘послије смрти (некога)’ (*Остала носећа иза-чоeka*) итд.

Наша даља истраживања говора слатинског краја додатно ће дефинисати слику о овој појави и говору у цјелини.

Литература

1. Antonić, I. (1999) Temporalni genitiv s predlogom USRED. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLII, 133–139.
2. Antonić, I. (2001) *Vremenska rečenica*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
3. Антонић, И. (2005) Синтакса и семантика падежа. У: Пипер, П., И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић & Б. Тошовић. *Синтакса савременога српског језика: Проста реченица* (у редакцији академика Милке Ивић). Београд, Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 119–300.
4. Антонић, И. (2007) Синтакса и семантика предлога ДО. *Зборник за филологију и лингвистику*. L, 31–43.
5. Антонић, И. (2008) Синтакса и семантика предлога ОКО. У: Радовановић, М. (ур.) & П. Пипер (ур.). *Семантичка проучавања српског језика* [Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија, књ. 2]. Београд, САНУ / Одељење језика и књижевности, 161–179.
6. Антонић, И. (2018) *Реченице с временском клаузом*. У: Пипер, П. (ред.), М. Алановић, С. Павловић, И. Антонић, М. Николић, Д. Војводић, Љ. Поповић, С. Танасић & Б. Марић. *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. Нови Сад – Београд, Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 289–363.
7. Дешић, М. (1976) Западнобосански ијекавски говори. *Српски дијалектолошки зборник*. XXI, 1–316.
8. Драгичевић, М. (1986) Говор личких јекаваца. *Српски дијалектолошки зборник*. XXXII, 7–241.
9. Драгичевић, М. (2001) Најзападнији српски говори данас. *Зборник за српски језик, књижевност и умјетности*. Бањалука, I, 79–89.
10. Петровић, Д. (1973) *О говору Змијања*. Нови Сад, Матица српска.
11. Петровић, Д. (1978) *Говор Баније и Кордуна*. Нови Сад – Загреб, Матица српска – Просвјета.

12. Пипер, П. (2005) Семантичке категорије у простој реченици: синтаксичка семантика. У: Пипер, П., И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић & Б. Тошовић. *Синтакса савременог српског језика: Проста реченица* (у редакцији академика Милке Ивић). Београд, Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 575–982.
13. Савић, Б. (2017) Народна медицинска лексика Великог Блашка (код Бањалуке). *Српски дијалектолошки зборник*. LXIV, 995–1066.
14. Савић, Б. М. (2022а) Из лексике одијевања у Великом Блашку (код Бањалуке). У: Гудурић, С. (ур.), Ј. Дражић (ур.) & М. Стефановић (ур.). *Језици и културе у времену и простору*. Нови Сад, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду – Педагошко друштво Војводине, X (1), 205–216.
15. Савић, Б. М. (2022б) Лексика плетарства (на основу грађе из Великог Блашка код Бањалуке). *Српски дијалектолошки зборник*. LXIX, 311–331.
16. Симић, З. (2018) *Синтакса падежа у говору романијског платоа: метафоризација простора*. Београд: Институт за српски језик САНУ. (Библиотека Јужнословенског филолога, нова серија, XXV).
17. Танасић, С. З. (2013) Падежи за обиљежавање времена у говору источнобосанских Ера. *Годишњак за српски језик*. Ниш, Филозофски факултет у Нишу, XXVI (13), 529–542.

Dijana M. Crnjak
University of Banja Luka
Faculty of Philology
Department of Serbian Studies

Biljana M. Savić
SASA
Institute for Serbian Language

TEMPORAL GENITIVE IN THE SPEECH OF THE SLATINA REGION NEAR BANJA LUKA (REPUBLIC OF SRPSKA)

Summary

This paper isolates the syntactic and semantic models of the temporal genitive with the meaning of temporal identification – temporal localisation (simultaneity and successiveness) and temporal quantification, specifically temporal quantification in the narrow sense (longitudinality, terminativeness and ingressiveness) and temporal frequency (regularity). It further isolates typical temporal meanings expressed by the genitive: direct temporal localisation without awareness of the passing of time, with the presence of

processuality markers (-): *usred / početkom / u koncu / koncem* + genitive; direct temporal localisation with awareness of the passing of time, with the presence of processuality markers (+): *preko/ za vrijeme* + genitive; direct temporal localisation unmarked in terms of awareness of the passing of time, with the presence of processuality markers (+/-): *kod* + genitive; direct temporal localisation with actualisation markers: *ovaj, neki, jedan, isti, prošli, prvi, drugi* + genitive; indefinite indirect temporal localisation with linear circumlativity markers: *oko* + genitive; definite direct temporal localisation – temporal anteriority: *prije/uoči/ispred* + genitive and temporal posteriority: *poslije/iza* + genitive. The meaning of temporal quantification in the narrow sense is expressed as longitudinality: *čitav/cijeli* + genitive, ingressiveness: *od* + genitive and terminativeness: *do* + genitive, while the temporal frequency was confirmed in the meaning of regularity: *svaki* + genitive. The corpus was collected in field research of the speech of the Slatina region in the north-west of the Republic of Srpska. The analysis compared the recorded aspects of temporal relations expressed with the genitive to the state in similar speeches of the Herzegovina-Krajina dialect.

► **Keywords:** Serbian speeches of the Slatina region, eastern group of the north-west branch of the Herzegovina-Krajina dialect, syntax of cases, temporal genitive.

References

1. Antonić, I. (1999) Temporalni genitiv s predlogom USRED. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*. XLII, pp. 133–139.
2. Antonić, I. (2001) *Vremenska rečenica*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
3. Antonić, I. (2005) Sintaksa i semantika padeža. U: Piper, P., I. Antonić, V. Ružić, S. Tanasić, Lj. Popović & B. Tošović. *Sintaksa savremenoga srpskog jezika: Prosta rečenica* (u redakciji akademika Milke Ivić). Beograd, Institut za srpski jezik SANU – Beogradska knjiga – Matica srpska, pp. 119–300.
4. Antonić, I. (2007) Sintaksa i semantika predloga DO. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*. L, pp. 31–43.
5. Antonić, I. (2008) Sintaksa i semantika predloga OKO. U: Radovanović, M. (ur.) & P. Piper (ur.). *Semantička proučavanja srpskog jezika* [Srpski jezik u svetlu savremenih lingvističkih teorija, knj. 2]. Beograd, SANU / Odeljenje jezika i književnosti, pp. 161–179.
6. Antonić, I. (2018) *Rečenice s vremenskom klauzom*. U: Piper, P. (red.), M. Alanović, S. Pavlović, I. Antonić, M. Nikolić, D. Vojvodić, Lj. Popović, S. Tanasić & B. Marić. *Sintaksa složene rečenice u savremenom srpskom jeziku*. Novi Sad – Beograd, Matica srpska – Institut za srpski jezik SANU, pp. 289–363.

7. Dešić, M. (1976) Zapadnobosanski ijekavski govori. *Srpski dijalektološki zbornik*. XXI, 1–316.
8. Dragičević, M. (1986) Govor ličkih jekavaca. *Srpski dijalektološki zbornik*. XXXII, pp. 7–241.
9. Dragičević, M. (2001) Najzapadniji srpski govori danas. *Zbornik za srpski jezik, književnosti i umjetnosti*. Banjaluka, I, pp. 79–89.
10. Petrović, D. (1973) *O govoru Zmijanja*. Novi Sad, Matica srpska.
11. Petrović, D. (1978) *Govor Banije i Korduna*. Novi Sad – Zagreb, Matica srpska – Prosvjeta.
12. Piper, P. (2005) Semantičke kategorije u prostoј rečenici: sintaksička semantika. U: Piper, P., I. Antonić, V. Ružić, S. Tanasić, Lj. Popović & B. Tošović. *Sintaksa savremenoga srpskog jezika: Prosta rečenica* (u redakciji akademika Milke Ivić). Beograd, Institut za srpski jezik SANU – Beogradska knjiga – Matica srpska, pp. 575–982.
13. Savić, B. (2017) Narodna medicinska leksika Velikog Blaška (kod Banjaluke). *Srpski dijalektološki zbornik*. LXIV, pp. 995–1066.
14. Savić, B. M. (2022a) Iz leksike odijevanja u Velikom Blašku (kod Banjaluke). U: Gudurić, S. (ur.), J. Dražić (ur.) & M. Stefanović (ur.). *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*. Novi Sad, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu – Pedagoško društvo Vojvodine, X (1), pp. 205–216.
15. Savić, B. M. (2022b) Leksika pletarstva (na osnovu građe iz Velikog Blaška kod Banjaluke). *Srpski dijalektološki zbornik*. LXIX, pp. 311–331.
16. Simić, Z. (2018) *Sintaksa padeža u govoru romanijskog platoa: metaforizacija prostora*. Beograd, Institut za srpski jezik SANU. (Biblioteka Južnoslovenskog filologa, nova serija, XXV).
17. Tanasić, S. Z. (2013) Padeži za obilježavanje vremena u govoru istočnobosanskih Era. *Godišnjak za srpski jezik*. Niš, Filozofski fakultet u Nišu, XXVI (13), pp. 529–542.

Преузето: 30. 3. 2024.
Прихваћено: 17. 5. 2024.